

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕТА

доктора педагогічних наук, професора **Федоренко Олени Іванівни**
на дисертацію **Марченко Ольги Геннадіївни** «Теоретичні і методичні засади
**формування освітнього середовища у вищих військових навчальних
закладах авіаційного профілю**», подану на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика
професійної освіти

Вагомість проблеми, порушеної в дисертації О. Г. Марченко, пов'язана з невинним ускладненням службово-бойових завдань військових фахівців авіаційного профілю в умовах викликів і загроз національній безпеці України, зростання оборонної здатності, необхідності стримування збройної агресії Російської федерації в ОРДЛО та окупації Криму, посилення співпраці з країнами НАТО, що зумовлює урахування євроатлантичних норм і оновлення стандартів колективної та індивідуальної професійної підготовки. Теоретична значущість дослідження визначена необхідністю психолого-педагогічного обґрунтування процесів оновлення змісту, вибору ефективних засобів і механізмів оптимальної організації професійної освіти військових фахівців у вищих військових навчальних закладах авіаційного профілю. Важливими з практичної точки зору є осмислення докторанткою особистого досвіду докторантки, одержаного у процесі її багаторічної про-практичної, викладацької роботи, а також результати вивчення практики модернізації освітнього процесу країн із розвинутими освітніми системами. Тож, виявлені авторкою суперечності, притаманні системі професійної підготовки військових фахівців авіаційного профілю на державницько-освітнянському, змістово-процесуальному, організаційно-результативному, технологічному, особистісно-професійному, методичному рівнях, істотна наукова та практична значущість в контексті реорганізації Збройних Сил України та системи військової освіти зумовлюють **актуальність** дисертаційного дослідження проблеми формування освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ) авіаційного профілю.

За структурою дисертація відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України і складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Зі вступу дисертації випливає, що для

проведення дослідження та реалізації його мети щодо визначення теоретичних і методичних засад запровадження педагогічної системи формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю, яке сприятиме підвищенню якості професійної підготовки авіаційних військових фахівців, авторкою чітко та коректно сформульовано об'єкт, предмет та його завдання. Логіка подальшого розкриття теми дисертації підпорядкована вирішенню завдань дослідження.

Так, перший розділ дисертації **«Формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю як актуальна проблема вищої військової освіти»**, присвячений з'ясуванню стану розробленості проблеми формування освітнього середовища у педагогічній теорії та практиці та визначенню педагогічної сутності базових понять дослідження. Дослідниця слушно врахувала різноаспектний вплив освітнього середовища на біологічну, психологічну, соціальну підсистеми особистості, що спричинило міждисциплінарний аналіз сутнісних ознак ключового поняття дослідження з наступним переносом його результатів на проектування освітнього середовища у закладах вищої освіти (ЗВО).

Цілком виправданим є творче осмислення та узагальнення дисертанткою історичного досвіду формування освітнього середовища у закладах регулярної військової освіти різного рівня: січових козацьких школах, кадетських корпусах, військових гімназіях, прогімназіях, військових училищах і академіях. Схвально, що О. Г. Марченко конкретизовано внесок вітчизняних педагогів М. Драгомирова, К. Ушинського у становлення та розвиток військової професійної освіти. Нам імпонує вироблений авторкою підхід до вивчення особливостей зразків освітнього середовища у закордонних закладах військової освіти: ментальні особливості, соціально-економічні обставини, аналіз надбань психології та педагогіки з огляду на досліджувану проблему, нормативно-правова база, провідні тенденції навчальні плани, структура освітнього процесу та середовища, принципи, практичне навчання, управління, фінансування, соціальне партнерство тощо. Тим створені підстави для використання

позитивного досвіду та запобігання недоліків, урахування світових тенденцій при формуванні освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю.

Безсумнівним надбанням авторки є визначення емпіричних характеристик стану професійної підготовки авіаційних військових фахівців, яка відбувається в умовах реорганізації військ (сил) Збройних Сил України, реформування системи військової освіти, які відбуваються в напрямку централізації професійної підготовки військових фахівців для різних родів авіації, зенітних ракетних, радіотехнічних військ Повітряних Сил Збройних Сил України (ПС ЗСУ) на базі Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, який став єдиним видовим ВВНЗ ПС ЗСУ й експериментальним майданчиком дослідження. Дисертантка дійшла висновку, що централізована підготовка надає додаткових можливостей щодо організації ефективної професійної взаємодії військових фахівців у змодельованих і реальних ситуаціях. На основі опрацювання документів, що регламентують повітряну комунікацію, визначають суб'єктний склад державної авіації України та ін., авторка уточнила поняття сутність таких базових понять дослідження, як «авіаційний військовий фахівець», «структура груп авіаційного персоналу державної авіації України», визначила особливості професійної діяльності авіаційного профілю, що дозволила їй у подальшому врахувати їх при формуванні освітнього середовища як системи професійної підготовки авіаційних військових фахівців.

У розділі 2 дисертації **«Методологічні та теоретичні аспекти формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю»** обґрунтовані методологічна та теоретична основи досліджуваного процесу. Погоджуємось з авторкою в тому, що сукупність середовищного, системного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного, акмеологічного, ресурсного підходів як методологічної основи структуризації та визначення функціонального призначення освітнього середовища. Імпонує, що дисертантка визначила структуру професійної компетентності авіаційного військового фахівця у вигляді мотиваційно-ціннісного, соціально-комунікативного,

когнітивно-діяльнісного та особистісно-розвивального блоків з відповідними складовими. Також погоджуємося з висновками щодо можливості реалізації кожного з цих блоків в освітньому середовищі ВВНЗ внаслідок індивідуально-психологічних, соціальних, освітніх, професійних чинників впливу.

З огляду на зв'язок формування освітнього середовища з освітнім процесом теоретичною базою дослідження доречно обрано сукупність загальнонаукових законів і закономірностей, загальнодидактичних принципів, принципів військової дидактики, професійної освіти. Особливості формування освітнього середовища враховані в таких принципах, як строга часова лімітація, навчання на високому рівні труднощів, формування здатності до діяльності в екстремальних умовах.

Провідною ідеєю авторської концепції положення про доцільність відходу від переважаючого у системі військової освіти процесного підходу в організації комплексної професійної підготовки авіаційних військових фахівців. Дисертантка слушно вбачає недоліки процесного підходу в знеособленні учасників освітнього, неповному врахувати умови її здійснення. О. Г. Марченко переконливо обґрунтовує, що дослідження організації професійної підготовки авіаційних військових фахівців в освітньому середовищі у ВВНЗ авіаційного профілю як масштабному, полісуб'єктному утворенні, що об'єднує програмно-методичні, навчально-базові, ресурси професійної підготовки військових фахівців з льотної та технічної експлуатації повітряних суден та наземного забезпечення польотів авіації.

Визначення цільових орієнтирів, детермінованих станом і перспективами професійної підготовки авіаційних військових фахівців, методологічної, теоретичної, концептуальної основи дослідження дозволили дисертантці узагальнити результати дослідження в педагогічній системі формування освітнього середовища, описаній у розділі 3 дисертації. Цілестратегічну та теоретичну підсистеми вона слушно доповнила змістово-компонентною, технологічною, аналітико-результативною підсистеми. При розкритті змісту підсистем, виявленні причинно-наслідкових, управлінських зв'язків авторка

визначила системотвірні зовнішні та внутрішні чинники запуску та функціонування педагогічної системи, відображені у структурно-функціональній моделі, зображеної на рис. 3.4.

Схвально, що, враховуючи багатопрофільність ВВНЗ, який став експериментальним майданчиком дослідження, здобувачка приділила належну увагу визначенню загального і специфічного у змісті, формах і методах професійної підготовки авіаційних військових фахівців різних спеціальностей і спеціалізацій. Це знайшло своє відображення у наповненні структурних компонентів освітнього середовища.

Обґрунтована технологія формування освітнього середовища підтверджує практичне значення рецензованого дисертаційного дослідження, оскільки може бути запроваджена у ВВНЗ, які готують військових фахівців для підрозділів і частин усіх складових сектору безпеки й оборони України. Технологічні характеристики орієнтувально-особистісного, когнітивно-проектувального, організаційно-діяльнісного, перспективно-пошукового етапів технології становлять технологічну підсистему педагогічної системи формування освітнього середовища.

Ретельно розробленою є програма релятивної діагностики стану сформованості освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю. Схвально, що при визначенні рівнів сформованості освітнього середовища (початкового, такого, що має тенденцію до розвитку, досконало-стабільного та інноваційного) враховані критерії (особистісно-інтегративний; освітньо-авіаційного спрямування, змістово-процесуальний та продуктивний) з відповідними показниками. Відомо, що параметри освітнього середовища важко формалізуються та піддаються кількісному вираженню. Проте О. Г. Марченко вдалося зробити це завдяки творчому опрацюванню наявного досвіду експертизи освітнього середовища, теоретичне підґрунтя якої становить основу п'ятої підсистеми.

З відповідальністю та з позицій диференційованого підходу авторка підійшла до визначення та обґрунтування організаційно-педагогічних умов

запровадження педагогічної системи формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю, оскільки для реалізації кожної підсистеми визначено відповідну умову. Ми погоджуємось зі здобувачкою стосовно необхідності узгоджувати соціально-державне замовлення з можливістю його забезпечення з боку Замовника та реалізацією з боку Виконавців замовлення, урахування положень авіаційної педагогіки і психології, належного ресурсного забезпечення структурних компонентів освітнього середовища, поетапної реалізації технології формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю та регулярний моніторинг стану сформованості освітнього середовища на основі релятивної діагностики.

Розділ 4 дисертації «**Технологія формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю**», присвячений реалізації обґрунтованих етапів технології як засобу досягнення результату щодо формування освітнього середовища. Схвально, що зміст етапів технології корелює з визначеними компонентами освітнього середовища. Імпонує класифікація навчально-методичного забезпечення технології, а саме: проєктивне, планове, нормативне, супровідне. Так, приділяючи належну увагу розвитку особистості курсанта, авторка розробила проєктивне навчально-методичне забезпечення як узагальнена професіограма, структура загальної та професійної компетентності, модель авіаційного військового фахівця. *Професіограма* має міждисциплінарний характер і має такі складники, як *працеграма* (зміст професійної діяльності), *средограма* (характеристики виробничого середовища), *соціограма* (опису позицій, що характеризують здатність офіцера виконувати командирські обов'язки, взаємодіяти у військовому колективі), *акмеограми* (плану індивідуального розвитку). Заслужують на увагу супровідне навчально-методичне, яке дозволяє засвоювати навчальний матеріал дистанційно або у змішаному навчанні, що сприяє розширенню територіальних і часових меж освітнього середовища.

Експериментальній частині дослідження присвячений розділ 5 дисертації «**Експериментальна перевірка ефективності запровадження педагогічної**

системи формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю», в якому повно описані хід і результати констатувального та формувального етапів експерименту, в якому взяли участь представники керівництва ВВНЗ, офіцери курсової ланки, науково-педагогічні працівники, курсанти, батьки, усього 500 респондентів експериментальної та контрольної груп. Ефективність методики щодо діагностики стану сформованості освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю забезпечена використанням методу експертних оцінок (інтерв'ювання, анкетування, заповнення технологічних карт тощо). Зважаючи на дію зовнішніх і внутрішніх факторів доречним вбачаємо двоконтурний моніторинг стану сформованості освітнього середовища. Достовірність отриманих О. Г. Марченко висновків щодо позитивної динаміки середовищної якості в експериментальній групі (ЕГ) порівняно з контрольною (КГ) за всіма критеріями. Схвально, що дослідницею встановлено, що найбільш суттєві зміни відбулися за продуктивним і особистісно-інтегративним критеріями.

Отже, мету дослідження досягнуто, завдання виконано, що відображено у висновках. Проте, разом з високою позитивною оцінкою дослідження маємо висловити зауваження та побажання.

1. Зважаючи на міждисциплінарний характер поняття «середовище» вважаємо виправданим уточнення його сутності в різних галузях наукового знання, проте, на наш погляд авторка забагато уваги приділила філософському та соціологічному аналізу досліджуваного поняття.

2. При визначенні методологічних підходів до вирішення проблеми формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю (п. 2.1), доцільно було, на нашу думку, розглянути положення професійно орієнтованого підходу та врахувати їх при побудові змісту роботи.

3. У п.3.3 дисертації представлено організаційно-педагогічні умови запровадження педагогічної системи формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю. На нашу думку, доречно було б їх сформулювати більш чітко та відобразити, наприклад, у 5 розділі, яким чином вони були

враховані під час експериментальної перевірки ефективності педагогічної системи формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю.

4. У дисертації обґрунтовано технологію формування освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах авіаційного профілю та її навчально-методичне забезпечення, проте бажано було б більше уваги приділити методичним аспектам дослідження, зокрема визначенню активних пізнавальних, тренувальних, контролювально-діагностувальних методів, зорієнтованих на формування суб'єктної позиції курсантів в освітньому середовищі ВВНЗ авіаційного профілю.

5. На наш погляд, у дисертації доцільно було б простежити, як вплинула діяльність з формування освітнього середовища на організацію професійно-педагогічної взаємодії між учасниками освітнього процесу.

6. У тексті дисертації слушно наведена специфіка освітнього середовища у ВВНЗ, проте, на наш погляд, доцільно було б більше уваги приділити виокремленню особливостей формування освітнього середовища у ВВНЗ авіаційного профілю.

Висновки щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

1. Дисертація Марченко Ольги Геннадіївни «Теоретичні і методичні засади формування освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах авіаційного профілю» є самостійним завершеним науковим дослідженням актуальної наукової проблеми.

2. Усі положення дисертації науково обґрунтовані, мають характер наукової новизни, а достовірність і вірогідність висновків забезпечені під час дослідження.

3. Поставлену автором мету, сформульовані завдання дослідження розв'язано ґрунтовно та доказово. Всі положення, що винесені на захист, теоретично обґрунтовані, їх зміст викладено в основних висновках до дисертації. Висновки і рекомендації у дисертації сформульовано виважено і переконливо.

4. Дисертаційне дослідження має практичне значення, що підтверджується використанням отриманих результатів в освітньому процесі. Результати дослідження впроваджено в освітній процес Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (акт впровадження № 350/176/41–14/247 від 27.09.2016 р.), Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету (довідка про впровадження № 308 від 08.02.2017 р.), Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (акт впровадження № 182/1067 від 20.03.2017 р.), Навчально-наукового гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (акт про впровадження № 17 від 30.05.2017 р.), Військового коледжу сержантського складу ХНУПС (від 29.05.2018 р.), Інституту цивільної авіації (акт про впровадження № 350/176/113–4/661 від 23.03.2019 р.).

5. Структура дисертації та зміст відповідають чинним вимогам до докторських дисертацій. Назва роботи відповідає її меті, змісту теоретичної частини та експериментального дослідження. Зміст автореферату відображає зміст дисертаційної роботи.

Отже, дисертація Марченко Ольги Геннадіївни «Теоретичні і методичні засади формування освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах авіаційного профілю» є завершеною науковою працею, що має теоретичне й практичне значення для теорії і методики професійної освіти і відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами), а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

**доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри педагогіки та психології
Харківського національного університету
внутрішніх справ**

